

İMPARATORLUK DÖNEMİNDEN POSTMODERN DÖNEME FARKLILIKLARIN BİR ARADA YAŞAMA MODELİ OLARAK OSMANLI MİLLET SİSTEMİ VE ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK

Fatma Ceyda BAŞ

Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi,
Orcid: 0000-0002-4979-9621

Ahmet Faruk YILDIRIM

Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi,
Orcid: 0000-0002-8743-2740

ÖZET

Modern toplumların en önemli problemlerinden bir tanesi farklılıkların bir arada yaşaması sorunsalıdır. Tarihin her döneminde toplumlar kültürel farklılıklarla bir arada yaşamışlardır; fakat, toplumu oluşturan farklı unsurlardan bir veya bir kaç baskın grup olma özelliği ile toplumun imkanlarından daha fazla yararlanmışlardır. Bu durum modernlik öncesi toplumlarda bir sorun olarak görülmebilyordu. Modernlikle birlikte toplumu oluşturan farklı kesimlerin hak ve özgürlükler konusunda daha talepkar olması, var olan birlikte yaşam koşullarının yeniden kurgulanmasını ve devlet organizasyonunun toplumun bütün kesimlerini kuşatacak şekilde inşa edilmesini zorunlu hale getirmiştir. Çokkültürlülük, farklı etnik, kültürel ve dini grupların içerisinde buldukları devletlerde farklılıklarına yönelik ayrıcalık taleplerinin ve bunlara karşı devletlerin ne gibi politikalar izleyeceğinin tartışıldığı bir kavramdır. Tartışmanın en belirgin tarafı eşit vatandaşlık ilkesine dayanan ulus devletler içerisinde gerçekleşmekte ve farklı kimliklere sahip grupların bu eşitlik karşısında kendi ihtiyaçlarına yönelik farklı uygulama talepleri ön plana çıkmaktadır. Ulus devletin hangi farklılığa ne kadar müsaade edeceği, kendi içerisindeki ulusal birliği sağlamaya devam ederken, farklılıklara yönelik nasıl politikalar geliştireceği konusuysa, her ulus devletin kendi özel şartları içerisinde değerlendirilmekte ve tek bir doğru politika tespit etmek mümkün olmamaktadır.

Osmanlı imparatorluğu yaşadığı zaman dilimleri içerisinde toplumsal farklılıkları başarılı bir şekilde yöneten nadir imparatorluklardan bir tanesi olmuştur. Osmanlı toplumu, etnik, dini ve kültürel çeşitliliği kendine özgü bir sistematik içerisinde yöneterek özgün bir model geliştirmiştir. İmparatorluk içerisinde yer alan farklılıklar, din olgusu üzerinden hareketle belirlenmiş farklı dini inançlara sahip olan gruplar ayrı bir millet olarak tanımlanmış ve özerk bir yapı olarak varlığını sürdürmüşlerdir. Osmanlı millet sistemi hukuki bir yapılanmadır ve bu bağlamda çok hukuklu bir yapısı olduğunu görmekteyiz. Her millet kendi hukuk sistemi içerisinde varlığını sürdürmüştür. Bu çalışmada, tarihin iki farklı zaman kesitinde farklılıkların bir arada yaşama modeli olan Osmanlı millet sistemi ve çokkültürlülük modeli ele alınacaktır. Şüphesiz her çağın ve toplumun kendine özgü olguları geliştirilen bu modeller üzerinde etkilidir. Çalışmanın amacı, imparatorluk dönemlerinde farklılıkların bir arada yaşama kurgusu ile postmodern dönemlerde farklılıkların bir arada yaşama kurgusundan bir kesit/fragman sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Farklılık, Çokkültürlülük, Osmanlı Millet Sistemi

THE OTTOMAN NATIONAL SYSTEM AND MULTICULTURALITY AS A MODEL OF LIFE OF DIFFERENCES FROM THE EMPIRE PERIOD TO THE POSTMODERN PERIOD

ABSTRACT

One of the most important problems of modern societies is the problem of coexistence of differences. In every period of history, societies have lived together with cultural differences, but one or more of the different elements that make up the society have benefited more from the opportunities of the society with the feature of being the dominant group. This situation may not have been seen as a problem in pre-modern societies. With modernity, the fact that different segments of society are more demanding in terms of rights and freedoms made it necessary to reconstruct the existing conditions of coexistence and to build the state organization in a way that encompasses all segments of the society. Multiculturalism is a concept in which different ethnic, cultural and religious groups' demands for privilege in the states they are in and what policies the states will follow against them are discussed. The most prominent aspect of the debate takes place within nation-states based on the principle of equal citizenship, and the demands of groups with different identities to apply for their own needs in the face of this equality come to the fore. Each nation-state is evaluated within its own special conditions and it is not possible to determine a single correct policy.

The Ottoman Empire was one of the rare empires that successfully managed social differences in the time periods it lived. Ottoman society developed a unique model by managing ethnic, religious and cultural diversity in a unique system. The groups with different religious beliefs, whose differences in the empire were determined based on the phenomenon of religion, were defined as a separate nation and continued their existence as an autonomous structure. The Ottoman millet system is a legal structure and in this context, we see that it has a very legal structure. Every nation has continued its existence within its own legal system. In this study, the Ottoman millet system and the multiculturalism model, which are the models of coexistence of differences in two different time interruptions in history, will be discussed. Undoubtedly, the unique phenomena of each age and society are influential on these models. The aim of the study is to present a section/fragment of the fiction of coexistence of differences in imperial periods and the fiction of living in a world of differences in postmodern periods.

Keywords: Social Difference, Multiculturalism, Ottoman Millet System

GİRİŞ

Modern toplumların en önemli problemlerinden bir tanesi farklılıkların bir arada yaşaması sorunsalıdır. Tarihin her döneminde toplumlar kültürel farklılıklarla bir arada yaşamışlardır; fakat, toplumu oluşturan farklı unsurlardan bir veya bir kaç baskın grup olma özelliği ile toplumun imkanlarından daha fazla yararlanmışlardır. Bu durum modernlik öncesi toplumlarda bir sorun olarak görülmeyebiliyordu. Modernlikle birlikte toplumu oluşturan farklı kesimlerin hak ve özgürlükler konusunda daha talepkar olması, var olan birlikte yaşam koşullarının yeniden kurgulanmasını ve devlet organizasyonunun toplumun bütün kesimlerini kuşatacak şekilde inşa edilmesini zorunlu hale getirmiştir. İnsanlık tarihinin farklı dönemlerinde kurulan devletler, özellikle emperyal devletler kültürel farklılıkları yönetme sorunu yaşamışlardır. Özellikle tarihin yakın dönemlerinde ve günümüzde bu sorun daha yoğun bir şekilde hissedilmiş ve yaşanmıştır. Ve her çağ ve dönem kendi şartları gerekliliği içerisinde bu soruna farklı çözümler üretmişlerdir. Günümüz toplumlarında bu soruna bir çözüm olarak çokkültürlülük yaklaşımının benimsendiğini ve tartışıldığını görmekteyiz. Bu bağlamda

yaşanılan bir soruna çözüm aranırken tarihin bize sağladığı birikimden ve tecrübeden yararlanmak önemlidir. Osmanlı imparatorluğu, farklılıkların bir arada yaşaması ve yönetilmesi bağlamında bize farklı bir bakış açısı sunabilecek bir deneyime ve tecrübeye sahiptir. Kurmuş olduğu millet sistemi ile uzun bir süre farklılıkları barış içerisinde yaşatmayı başarmış nadir toplumlardan biri olmuştur. Bu çalışmada, günümüz toplumlarında farklılıkların bir arada barış içerisinde yaşama sorununa çözüm olarak kavramsallaştırılan çokkültürlülük yaklaşımı ile Osmanlı millet sistemi incelenmiştir. Birinci bölümde çokkültürlülük, komünütaryen açıdan ele alınmıştır. İkinci bölümde ise Osmanlı millet sistemi ele alınmıştır.

ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK

Bireysel ve toplumsal anlamda farklılıklar ve beraberinde getirdiği çeşitlilik, insanlık tarihi boyunca gözlemlenmiş bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Kültürel, dini, etnik ve diğer tüm farklılıklar sayesinde dünya keşfedilmeye değer bir hal almaktadır. Çeşitliliğin güzellikleriyle beraber, bunların nasıl bir arada yaşayacakları, siyasi ve toplumsal sınırların ve kuralların nasıl belirleneceği konusu da hararetli tartışmalara ve yer yer çatışmalara sebep olmaktadır. Her dönemde her siyasi yapı, bünyesinde barındırdığı farklı toplumsal unsurlara nasıl yaklaşacağı konusunda farklı politikalar izlemiştir. Kent devletlerinden, imparatorluklara ve günümüz ulus devletlerinden, federasyonlarına kadar tüm siyasi örgütlenme tipleri, kendi mevcut şartları ekseninde farklılıkların bir arada yaşamasının sınırlarını ve kurallarını belirlemiştir.

Tarihin her döneminde toplumlar kültürel farklılıklarla bir arada yaşamışlardır; fakat, toplumu oluşturan farklı unsurlardan bir veya bir kaç baskın grup olma özelliği ile toplumun imkanlarından daha fazla yararlanmışlardır. Bu durum modernlik öncesi toplumlarda bir sorun olarak görülmeyebiliyordu. Çünkü modern öncesi dönemde daha katı toplumsal hiyerarşiler mevcuttu ve bu çerçevede toplumsal aidiyet bireysel kimliğin önüne geçmekteydi. Hatta kimlik ve tanınma gibi kavramlar gündeme bile gelmemekteydi (Taylor, 2018). Modernlikle birlikte ortaya çıkan yeni ulus devlet modelleri, teknolojik değişimler, kitlesel ve yoğun göçler, İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında ivme kazanan fikrinsel akımlar, mevcut durumun yeniden kurgulanmasını ve devlet organizasyonunun toplumun bütün kesimlerini kuşatacak şekilde inşa edilmesini zorunlu hale getirmiştir. Kymlicka ve Öztürk (2012)'e göre İkinci Dünya Savaşı'ndan önce, Batı'daki etno-kültürel ve dinsel çeşitlilik bir takım dar görüşlü ve antidemokratik hiyerarşi ilişkileri tarafından karakterize ediliyordu. Bu ilişkiler ise açıkça bazı halkların ve kültürlerin üstünlüğünü ve onların diğerlerini yönetme hakkı olduğunu öneren ırkçı ideolojiler tarafından meşrulaştırılıyordu. Fakat, İkinci Dünya Savaşı sonrası Birleşmiş Milletler'in bu ideolojilerin savaş döneminde canice kullanılmasına karşı çıkması sonucunda, insanların eşit olduğuna dair yeni bir düşünce belirginleşti. Bu düşünce, daha eski hiyerarşilerin kalıcı varlığına ve devam eden etkilerine karşı koymak için planlanmış bir politik hareketler serisine yol açtı. Bu hareketlerden ilki, 1948'den 1965'e kadarki süre içinde yoğunlaşan koloni karşıtlığı için mücadele; ikincisi, farklı ırkların farklı yerlerde yaşamasına ve ırksal ayrımcılığa

karşı verilen mücadele ve sonuncusu da 1960'ların sonunda ortaya çıkan, çokkültürlülük ve azınlık hakları için verilen mücadele olmuştur.

Üzerinde uzlaşmış tek bir tanımı olmayan çokkültürlülük olgusu, farklı etnik, kültürel ve dini grupların içerisinde buldukları devletlerde farklılıklarına yönelik ayrıcalık taleplerinin ve bunlara karşı devletlerin ne gibi politikalar izleyeceğinin tartışıldığı bir kavramdır. Genel vurgu kültürel çeşitlilik üzerine olmakla beraber, kültürel çeşitliliğin ne olduğu, kimleri kapsayıp kapsamadığı konusunda da bir uzlaşma bulunmamaktadır. Parekh'e (2002) göre çokkültürlülük, kültürel çeşitlilik ve veya kültürle kaynaşmış farklılıklarla ilgilidir. Modern toplumlarda ise yaygın olarak görülen üç kültürel çeşitlilikten söz edilebilir. Birincisi, toplumun baskın anlam ve değer sistemini paylaşmalarına rağmen kendilerine özgü farklılıkları olan hayat tarzlarına yer açmaya çalışanlardır. Eşcinseller ya da geleneksel olmayan aile yapısına sahip olanlar bu kategoride yer almaktadır. İkinci grupta, yaygın kültürün bazı noktalarda eleştirilmesi ve değiştirilmesini talep edenler yer almaktadır. Feministlerin ataeril düzene karşı eleştiri ve değişim odaklı yaklaşımları bu grup içerisinde sayılmaktadır. Üçüncü grupta ise toplumun geneli içerisinde kendi inanç ve kültürel sistemlerine göre yaşayan iyi örgütlenmiş topluluklar bulunur. Bunlara örnek olarak yeni gelen göçmenler, etnik azınlıklar, dini cemaatler gösterilebilir. Parekh'in bu üçlü kültürel çeşitlilik fikirlerinden farklı olarak Kymlicka (2015) ise, eşcinseller ya da feministleri çokkültürlülük tartışmasının içine almamış ve ulusal azınlıklar, göçmenler, etnik ve dini gruplar üzerine odaklanmıştır.

Bu bağlamda günümüz liberal ulus devletleri, çokkültürlülük tartışmalarının odağında bulunmaktadır ve toplumsal farklılıkların nasıl korunacağı, kültürel çeşitliliğin nasıl destekleneceği ve ne gibi politikalar izleneceği konusunda hararetli tartışmalara tanıklık etmektedir. Kısaca özetlemek gerekirse, liberalizmin felsefi temellerinde yer alan farklılıkların desteklenmesi ve bireysel özgürlük fikirleri, ulus devletin daha kısıtlı bakış açısı içerisinde sınırlanmış görünmektedir. Ulus devletler, kendi sınırları içerisinde ulusal birliği ve istikrarı sağlamak adına, farklılıkları göz ardı etme eğilimi göstermişlerdir. Tek tip bir ulus inşa etme arzusuyla ulus devletler, diğer toplulukları çoğunluk içerisinde eritme yoluna gitmiş ve aslında bir çeşit homojenleştirme işlevi edinmişlerdir. Eşit vatandaşlık prensibiyle, eşit hak ve ödevler belirlenmiş; fakat, farklı etnik-kültürel-dini grupların farklı ihtiyaç ve talepleri gözden kaçırılmıştır. Vatandaş olmak, etnik, dinsel ve diğer tüm özelliklerin aşılması anlamına gelmektedir. Farklılıklarından sıyrılan vatandaşlar da homojenize olarak devletle benzer ilişkiler kurar, eşit hak ve statülere sahip olurlar (Parekh, 2002). Kişinin kim olduğu öncelikli olarak onun kültürel, etnik ve dini aidiyetleri ile ilişkili olduğundan, bu aidiyetlerin devletler tarafından ikinci plana atılması ve bir ulusal kimliğin dayatılması fikri artık kabul görmemeye başlamıştır. Ayrıca eşitliğin, eşit muamele olarak yorumlanması da yine bir tartışma konusu olmuştur. Çünkü, eşitlik ancak aynı ya da benzer olanlar arasında adaleti sağlayabilirdi. Bununla birlikte, farklı olanlara eşit davranmanın, aslında adaletsiz olacağı fikri gündeme gelmeye başlamıştır. Bazı durumlarda, bazı gruplara farklı davranmanın ötesinde, ek haklar

tanılarak onların dezavantajlı konumunun telafi edilmesi de gündeme gelmektedir (Parekh, 2002: 333). Taylor (2018), tanınmanın önemine vurgu yapmış ve yanlış tanınmanın gruplar ve bireyler üzerinde yaratacağı hasarın önlenmesi gerektiğine vurgu yapmıştır.

Çokkültürlülük literatüründe, tanım ve sınırlarla ilgili tartışmaların yanında, kültürel gruplara ya da azınlıklara tanınacak hakların içeriği ve kapsamı da önemli bir yer tutmaktadır. Liberal bir yaklaşımla konuyu ele alan Kymlicka (2015), farklılıklara tanınacak hakları desteklemekte ve tanınma politikası sayesinde toplumda var olan saygınlığa dayanan eşitsizliklerinin ortadan kalkacağını iddia etmektedir. Fakat tanınacak hakların, azınlıklar içerisindeki bireylerin kişisel özgürlüklerini kısıtlamaması gerektiğini düşünür. Bu sebeple dış korumalar ve iç kısıtlamalar ayırımına gitmektedir. Kymlicka (2015)'ya göre ulusal ve etnik grupların dış korumalar olarak talep edebilecekleri üç tür hak vardır. Bunlar; a) özerklik hakları yani, merkezi yönetimden ulusal azınlıklara güçlerin devredilmesi; b) çoketniklilik hakları yani, farklı etnik veya dinsel gruplar için maddi destek ve yasal korumalar sağlanması; c) özel temsil hakları yani hem etnik hem de ulusal azınlıklar için merkezi yönetim içerisinde ayrılmış mevkiler bulunmasıdır. Bu hakların yanında bazı iç kısıtlamalar da olabilmektedir. Buradaki vurgu, gruba tanınan hakların, içeride bireylerin şahsi özgürlük alanına müdahale etmesinin önüne geçmektir. Örneğin, topluluğun kültürü içerisinde kadınlara yönelik bir ayrımcılık varsa, buna izin verilmemeli, temel bireysel liberal haklar korunmalıdır.

Konuyu daha komüniteryen bir açıdan ele alan Taylor (2018), kimliğin kişiler ve gruplar için hayati önemine vurgu yaparak, konuyu bireysel özgürlüklerden çok farklılıkların korunması ve desteklenmesi açısından ele almaktadır. Kimlik ve tanınma kavramlarına vurgu yapan Taylor, eşit vatandaşlığa dayanan “eşit haysiyet” politikasının karşısına “eşit değer ön varsayımını” koymuştur. Buna göre tüm kültürel toplulukların eşit değere sahip olduğu varsayımından yola çıkılmalı ve değerlendirme yapılmalıdır. O'nun vurgusu tek tek bireylere eşitlik değil gruplara eşit yaklaşmak üzerinedir. Taylor, bireysel tanımlamaların önemini göz ardı etmemekle birlikte, kimliğin diğerleriyle etkileşim halinde oluşan tarafına da vurgu yaparak, topluluk olarak tanınmanın önemini belirtmiş olmaktadır. Bireysel değil grup hareketlerini desteklemektedir. Ayrıca özgürlük ve eşitliğe yaptığı vurgu bireysel değildir. Ortaklığın temel alındığı bir toplum yapısını teşvik eder, bireysel çıkarlar fikrini onaylamaz. Böylelikle denilebilir ki, liberal yaklaşım toplumdaki farklı gruplara tanınacak hakları, nihayetinde bireysel özgürlükleri engellemeleri çerçevesinde ele alırken, komüniteryen yaklaşım kişinin sahip olduğu kimliğin içerisinde yaşadığı kültürle ve toplulukla ilişkili olduğu fikrinden yola çıkarak önceliği grup haklarına vermektedir. Liberal yaklaşım, bireyi önceleyen, bireyler arası eşitliği vurgulayan bir perspektiften bakarken, komüniteryen yaklaşım bireysel değil topluluk merkezli haklara ağırlık vermektedir (Anık, 2012; 94-95). Liberal yaklaşımın birey merkezli bakış açısı, bireyin toplumsalla olan bağına yeterince vurgu yapmadığı için şiddetli eleştiriye yol açmıştır. Komüniteryen yaklaşım, topluluğu hem kamusal hem de siyasal alanda önceleyen bir bakış açısı sergilemektedir.

OSMANLI MİLLET SİSTEMİ

Osmanlı İmparatorluğu geniş topraklar üzerinde hüküm sürmüş bünyesinde farklı dinler, etnisiteler ve kültürel çeşitliği barındıran bir imparatorluk olarak tarih sahnesinden geçip gitmiştir. Çok katmanlı bir toplumsal yapısı olmasına rağmen, yaşadığı dönemler içerisinde farklılıkları kendine özgü bir model olan “millet sistemi” modeliyle yöneterek çağının ötesinde bir yönetsel başarı gösterdiğini söyleyebiliriz.

Osmanlı yönetimi altında yaşayan, Hıristiyan, Musevi gibi dini grupların komünal otorite içinde faaliyet gösterdiği çerçeveye millet sistemi adı verilmiştir. Millet, aslen dini bir topluluk anlamına gelen bir terimdir ve on dokuzuncu yüzyıldan itibaren ulus anlamında kullanılmaya başlanmıştır (Braude ve Lewis, 1992: 12). Millet kavramı günümüz dünyasında aynı topraklar üzerinde yaşayan ve ortak kültürel mirası paylaşan toplumları niteleyen olgu olarak kullanılırken, Osmanlı toplumunda bu kavramın daha farklı anlamlar taşıdığını görmekteyiz; aynı dine inanan ya da aynı dini gelenekten gelen toplulukları tanımlayan bir içeriğe sahipti. Dolayısıyla millet, Osmanlı toplumunda dini içeriğe sahip bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Şüphesiz bu anlamın oluşumunda ya da kullanımında İslam inanç sisteminin temel belirleyici olduğunu görmekteyiz. Millet sistemi, İslam toplumunun Medine’de Müslüman olmayan topluluklarla sosyal ve hukuki ilişkilerini düzenleyen bir sözleşme olan Medine Vesikası’nın Osmanlı toplum yapısına olan bir yansımasıdır. İslam toplumlarında, Müslümanlarla birlikte yaşayan diğer dinlere inanan bireyler için zimmi kavramının kullanıldığını görülmektedir. Zimmi çoğulu zimmen, kendisine güvence verilen kişi anlamına gelen bir kavram olarak kaynağını Tevbe süresinin (Kur’an-ı Kerim) 8, 9 ve 10. ayetlerinden almaktadır. İslam toplumunda yaşayan diğer dinlere inanan bireylerin inançları, hak ve özgürlükleri yasal teminat altına alınır (Fayda, 2013). Buradan hareketle, İslam toplumlarında kültürel çeşitliliğin dini referanslarının olduğunu söyleyebiliriz. Bu anlayışın bir İslam toplumu olan Osmanlı İmparatorluğunda da hakim bir devlet nizamı olduğu görülmektedir.

Millet sistemi, bir bölgenin Osmanlı topraklarına katılması sonucunda buradaki Müslüman olmayan halkın bir sözleşme ile varlığının hukuki teminat altına alınması sonucunda ortaya çıkan bir idari yapılanmadır (Ortaylı, 2005: 66). Millet sisteminin, Osmanlı devletinin gayrimüslim tebaasını içinde yönettiği çerçeve olduğu varsayılır. Bu görüşün temeli, Osmanlı hükümetinin genellikle tüm mezheplerden zimmileri bireyler olarak değil, bir topluluğun üyeleri olarak ele aldığı varsayımdır. İster patrik ister haham olsun, millet başı, cemaati için devlete ve devlet için cemaatine karşı sorumlu olan idari memurdu. Bu sistematik aracılığıyla, tanınan her topluluğun, Rum, Ermeni veya Yahudi’nin mali ve hukuki özerkliği sağlanmıştır (Braude, 1992: 67). Millet, Osmanlı devlet nizamında adı konmuş bir sistemi ifade eder. Bir millet ile aidiyet kurmanın temel dinamiği din ve mezhep birlikteliğidir. Bundan dolayı Osmanlı toplumunda katoliklik bir ermeni ile gregoryan bir ermeni farklı iki millet olarak anlaşılırdı. Bu farklılığı toplumsal yaşamda da görmek mümkündür (Ortaylı, 2006).

Millet sistemi bir kompartıman sistemidir ve insanlar kendi dinî kompartımanının üyesi olarak en alttan üst çizgiye yükselme imkânına sahiptir ve bunun için mücadele ederler. Milletlerin idarî teşkilatı onların merkezle antlaşma ve müzakere ve istimâlet sisteminde olduğu gibi bir tür akitle dinî hürriyet, kültürel muhtariyet ve idarî işbirliği (idarî muhtariyet değil) statüsünü vermeleridir (Ortaylı, 2016: 11). Osmanlı barışı, millet dediğimiz kompartımanlar arasındaki kapalılığa dayanır; dolayısıyla kendi kompartımanı içerisinde kendi gelenek ve ananesi içinde yaşar, modern toplumlardaki gibi gruplar arası çatışma, asimilasyon ve kimlik ispatı gibi davranışlara girme söz konusu değildir. Osmanlı toplumunun ötekisini çağdaş toplumların azınlığına benzetmek hata olur, zaten ekalliyet (azınlık) tabiri bize yirminci yüzyıl başındaki Jön Türk düşüncesinin getirdiği sapkın bir kavramdır (Ortaylı, 2016: 15). Bu bağlamda Osmanlı toplumunda dini farklılıklar uzun bir süre kendi özerk yapıları içerisinde barış ve huzur içerisinde yaşayabilmişlerdir.

Osmanlı toplum yapısını oluşturan anlayış, patrimonial bir özellik taşımaktadır. Toplum farklı özellikler taşıyan ve kendi içlerinde hiyerarşik bir yapılanmaya sahip farklı bileşenlerden meydana gelmektedir. Toplumunu oluşturan bu farklı gruplar; milletler, loncalar, vakıflar, tarikatlar, özerk bir yapılanma içerisinde olmuştur. Devlet, kendi varlığının devamı için bu grupların varlığını korumuş fakat denetlemekten de geri durmamıştır. Millet ve lonca sistemi devletin toplumsal alanda bir uzantısı olarak işlev görmüş vakıf ve tarikatlar ise daha serbest bir alan bularak kamusal alanda daha görünürlük kazanmıştır. Osmanlı toplumunda sivil toplum örgütleri olan bu tür oluşumlar aynı zamanda toplumsal yapının devamını sağlayan araçlardır (Mahçupyan, 1996: 129). Osmanlı idari yapılanmasında devlet kendi varlığını tehlikeye atacak dini ve sivil toplum örgütlenmelerine izin vermemiş, buna karşın Osmanlı idari yapısı içerisinde kendi varlığını tehdit etmeyen örgütlenmeleri destekleyerek bir nevi özerk bir yapı oluşturmalarına ortam sağlamıştır. Bu anlayışın, günümüz çokkültürlülük olgusu bağlamında özellikle komüniteryen yaklaşımla benzerlikler taşıdığını söyleyebiliriz.

Osmanlı'nın sahip olduğu millet sistemini günümüz modern düşünce sistematigi içerisinde okumanın, Osmanlı'yı tam olarak çokkültürlü bir yapı olarak görmenin nesnesine uygun olmayan bir tanımlama olacağını belirten Özensel (2008: 73), Osmanlı'da var olan yapının kendi içinde değer ve ontoloji olmak üzere iki farklı parametreye dayandığını ifade etmektedir. Bu özellikleri ile millet sistemi çokkültürlülükten farklı bir yapıya sahiptir. Osmanlı yönetsel tecrübesini kendi referans çerçevesi içinde değerlendirmek ve buradan hareketle günümüz dünyasının temel sorunsallarından biri olan farklılıkların yönetimi olgusuna bir izlek olması açısından önem arz etmektedir.

SONUÇ

Çokkültürlülük, modern bir kavram olarak karşımıza çıksa da, tartışmaların içeriği çok da yeni değildir. Toplumsal farklılıklar, tarih boyunca farklı siyasi yapılar ve kurallar çerçevesinde bir arada bulunmuştur. Bazen asimilasyonlar gerçekleşmiş, bazı durumlarda da özerklik hakları tanınmıştır. Sonuç olarak, farklı kültürler, dinler, etnik topluluklar çeşitli koşullarda bir arada yaşamı deneyimlemişlerdir. Konuya tarihsel ve toplumların özgün şartları

açısından bakıldığında, bir arada yaşama deneyiminin çeşitliliği ve farklı uygulamalar daha anlaşılır olmaktadır. Geçmişte bireysel kimlik ve tanınma gibi kavramlar gündeme dahi gelmezken, bugün tartışmaların odağında yer almaktadır. Liberal fikirler ve uygulamalar sonucu yaygınlaşmış olan bireysellik ve özgürlük fikirleri, günümüz ulus devletleri içerisinde her geçen gün daha fazla tartışma ve çatışmalara yol açmaktadır. Hem ulusal birliğin sağlanması hem de talep edilen hakların toplumdaki tüm farklı unsurları memnun edecek şekilde tanımlanması, sancılı bir süreci beraberinde getirmektedir.

Geçmiş uygulamalar da bu bakış açısıyla değerlendirildiğinde, büyük bir coğrafi alanda varlığını sürdürmüş olan Osmanlı İmparatorluğu'nun uyguladığı millet sistemi, uzun bir süre farklılıkları başarıyla bir arada bulundurmuş görünmektedir. Müslüman ve gayrimüslim olarak dini temelli bir ayırım üzerinde şekillenen millet sistemi, bu tek yönlülüğü sebebiyle eleştirilse de, gayrimüslim topluluklara kendi hayat tarzlarını yaşama konusunda tanıdığı haklar bugün bile bir çok düşünür tarafından takdir görmektedir. İçinde yaşadığı çağın şartları içerisinde değerlendirildiği zaman Osmanlı millet sistemi farklılıkların bir arada yaşaması ve toplumsal entegrasyon konusunda çağının çok ötesinde bir başarı gösterdiğini söyleyebiliriz. Günümüzde çokkültürlülüğü komüniteryen açıdan ele alan yaklaşımın topluluk merkezli bakış açısına benzer bir uygulamayı millet sisteminde görmek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Anık, M. (2012). *Kimlik ve çokkültürcülük sosyolojisi*, İstanbul: Açılım Kitap.
- Braude, B. & Lewis, B. (1992). *Christians and Jews in the Ottoman Empire*. New York: Holmes & Meier Publishers.
- Braude, B. (1992). *Foundation myths of the Millet system*. Christians and Jews In The Ottoman Empire içinde s. 67-88. New York: Holmes & Meier Publishers.
- Kymlicka, W. ve Öztürk, F. (2012). Çok kültürlülük: başarı, başarısızlık ve gelecek. *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 70(2). p: 297-332.
- Kymlicka, W. (2015). *Çokkültürlü yurttaşlık: azınlık haklarının liberal teorisi*. 2. Baskı, (çev. Abdullah Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Parekh, B. (2002). *Çokkültürlülüğü yeniden düşünmek*, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Taylor, C. (2018). *Çokkültürcülük: tanınma politikası*, Tanınma Politikası A. Gutmann (Dü) içinde (s. 46-93), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Fayda, M. (2013). "Zimmi" TDV. İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/zimmi#1> (05.09.2021).
- Ortaylı, İ. (2005). "Millet (Osmanlılar'da Millet Sistemi)", İslam Ansiklopedisi, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), Cilt: 30, İstanbul, s. 66-70.
- Ortaylı, İ. (2006). *Son İmparatorluk Osmanlı*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2016). *Osmanlı Barışı*. (9. Baskı), İstanbul: Timaş Yayınları.
- Mahçupyan, E. (1996). *İdeolojiler ve modernite*. İstanbul: Yol Yayınları.
- Özensel, E. (2008). Osmanlı zimmi hukuku ve çokkültürlülük. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı:4, s. 65-74.